

Taide- ja kulttuuriharrastus – jokaisen oikeus

Johdatus
erityisiin tukitarpeisiin
suomalaisella taide- ja
kulttuuriharrastuskentällä

forum för konstundervisning
KULTURUM

Sisällysluettelo

1. Johdanto	3
1.1. Lähtökohta	4
2. Viisi toimenpide-ehdotusta saavutettavuuden parantamiseksi	5
2.1. Kahden opettajan malli	5
2.2. Opettajien ja ohjaajien täydennyskoulutus	5
2.3. Saavutettava viestintä	5
2.4. Henkilökohtainen opiskelusuunnitelma taiteen perusopetuksessa	5
2.5. Budjetointi ja resursointi	6
3. Avustajat ja tuen tarve	7
4. Lainsäädäntöä	7
5. Viiteaineistoa ja kirjallisuusvinkkejä	8

Tämän katsauksen on tuottanut vuonna 2024 Kulturum – taidekasvatusfoorumi, jota koordinoivat Sydkustens landskapsförbund r.f. ja KulturÖsterbotten. Kiitämme kaikkien asiantuntijoiden antamasta palautteesta katsauksen valmistelussa.

SYDKUSTEN
SYDKUSTENS LANDSKAPSFÖRBUND R.F.

Helsinki 2024

Kulturumia rahoittaa Svenska kulturfondenin SKAPA-satsaus.

Valokuva: Jelleke Vanooteghem

Taide- ja kulttuuriharrastus – jokaisen oikeus

1. Johdanto

Kaikilla lapsilla ja nuorilla on oikeus osallistua kotikunnan tarjoamiin taide- ja kulttuuriharrastuksiin kuten muuhunkin vapaa-ajan toimintaan. Oikeus koskee myös erityistä tukitoimea tarvitsevia lapsia ja nuoria, joiden kuuluu saada osallistua omien kykyjensä mukaisesti. Rakenteelliset ongelmat johtavat tällä hetkellä kuitenkin monesti siihen, että erityistä tukea tarvitsevat lapset ja nuoret jäävät ilman riittävää tukea, jolloin heidän sivistykselliset oikeutensa eivät toteudu.

Mukautetut tukitoimet ja riittävä henkilökohtainen tuki ovat täysin välttämättömiä ja ratkaisevia palvelumuotoja, jotta erityistä tukea tarvitsevien lasten ja nuorten oikeus osallistua taide- ja kulttuuriharrastuksiin ja -toimintaan voitaisiin taata. Tukitoimien ja apuvälineiden riittämättömyys saattaa johtaa syrjintään. Se myös vaikeuttaa monen lapsen ja nuoren mahdollisuutta syventyä valitsemaansa ilmaisumuotoon, toteuttaa itseään ja löytää merkityksellinen konteksti ja yhteisö.

Vastuu erityisten tukitoimien toteuttamisesta kulloistenkin tarpeiden mukaan on paitsi kunnalla myös opetuksen järjestäjillä. Tukitoimien kustannukset on otettava huomioon budjetoinnissa, ja kustannuksista on tiedotettava rahoittajille. Lasten ja nuorten yhtäläinen oikeus osallistua kotikunnassaan erilaisiin taide- ja kulttuuriharrastuksiin edellyttää riittävien resurssien varaamista kyseiseen toimintaan.

1.1 Lähtökohta

Taide- ja kulttuuriharrastuksella tarkoitetaan tässä yhteydessä taiteen perusopetusta, Harrastamisen Suomen mallia sekä lapsille ja nuorille suunnattuja vapaan sivistystyön kursseja. Lisäksi tarjolla on valtavasti erilaista harrastus- ja kerhotoimintaa järjestöjen, yhdistysten ja yksityishenkilöiden järjestämänä. Taiteen perusopetukselle on ominaista se, että se on valtakunnalliseen opetussuunnitelmaan sidottua, jota seuraamalla oppilas syventää osaamistaan jatkuvasti. Taiteen perusopetus on koulun ulkopuolista opetusta.

Tarvitaan toimivia rakenteita, riittävästi resursseja ja sujuvaa yhteistyötä, jotta erityistä tukitoimea tarvitseville lapsille ja nuorille voidaan tarjota juuri sellaisia palvelumuotoja, joita he tarvitsevat voidakseen osallistua harrastus- ja vapaa-ajan toimintaan kotikunnassaan. Merkittäviä puutteita kuitenkin esiintyy, ja seuraukset ovat kauaskantoisia. Keskeinen kysymys kuuluu: Kuka vastaa taide- ja kulttuuriharrastusten tukitoimien resurssoinnista ja koordinoinnista, hyvinvointialue vai kunta?

Ruotsinkielisten palveluiden suhteen tilanne on vieläkin haastavampi. Uusi hyvinvointialuerakenne on kasvattanut alueellisia eroja ruotsinkielisten palvelujen saatavuudessa. Joskus ruotsinkielistä palveluja tai tukea ei ole saatavilla lainkaan. Pahimmassa tapauksessa lapsi tai nuori jää kokonaan ilman sitä tukea, jota hän tarvitsisi voidakseen osallistua harrastus- tai vapaa-ajantoimintaan ja näin muodoin myös sosiaaliseen kontekstiin.

”Keskeinen kysymys kuuluu: Kuka vastaa taide- ja kulttuuriharrastusten tukitoimien resurssoinnista ja koordinoinnista, hyvinvointialue vai kunta?”

Valokuva: Sydkustens ordkonstskola

2. Viisi toimenpide-ehdotusta saavutettavuuden parantamiseksi

Toimivan rakenteen luominen ja riittävien henkilöstöressurssien kokoaminen harrastus- ja vapaa-ajantoiminnan tukitoimien ympärille edellyttävät toimivaa yhteistyötä kunnan, harrastus- ja vapaa-ajantoinnin järjestäjien ja hyvinvointialueen välillä.

Seuraavaksi listaamme viisi toimenpide-ehdotusta, joiden avulla voidaan parantaa erityistä tukea tarvitsevien lasten ja nuorten mahdollisuuksia osallistua taide- ja kulttuuriharrastuksiin.

2.1 Kahden opettajan malli

Keskeinen haaste lasten ja nuorten taide- ja kulttuuriharrastusten ryhmäopetuksessa on se, että yhden ja saman opettajan odotetaan vastaavan paitsi varsinaisesta opetuksesta myös erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden tukemisesta. Kun ryhmässä on toinen aikuinen, ryhmä ei jää yksin, jos luokassa sattuu jotakin odottamatonta ja joku oppilaista esimerkiksi poistuu opetustilasta tai vaatii aikuiselta täyden huomion. Riittää, jos toinen aikuisista on taidekasvattaja. Toisella voi hyvinkin olla ryhmässä avustava rooli.

Kahden opettajan malli voi toimia myös kielellisenä tukena tilanteissa, joissa yksikielistä ratkaisua on vaikea löytää. Silloin aikuiset voivat olla vuorovaikutuksessa ryhmän kanssa eri kielillä.

2.2 Opettajien ja ohjaajien täydennyskoulutus

Monet taide- ja kulttuuriharrastusten parissa toimivat kasvattajat toivovat täydennyskoulutusta, jotta he pystyisivät paremmin kohtaamaan erityistä tukea tarvitsevia lapsia ja nuoria. Tukiviittominen,

erityispedagogiikka sekä vammaisten ihmisten kohtaaminen ovat esimerkkejä toivotusta koulutuksista. Täydennyskoulutusta voidaan usein järjestää yhteistyössä esimerkiksi vapaan sivistystyön kanssa.

2.3 Saavutettava viestintä

On tärkeää, että taide- ja kulttuuriharrastusten tukipalveluista viestitään selkeästi. Kirjallinen viestintä ei aina ole paras keino. Kun kerrotaan, että kaikki ovat tervetulleita, viestiä on syytä muotoilla tarkoin. Viestintäkanavan valintaan on niin ikään kiinnitettävä huomiota.

Erityisiä tukitoimia tarvitsevat lapsiperheet kokevat usein arjessaan merkittäviä haasteita, ja tämä on hyvä muistaa. Tarjolla olevista tukipalveluista on tiedotettava selkeästi, eikä perheille saa syntyä sellaista kuvaa, että vastuu tukipalveluiden järjestämisestä ja hallinnoimisesta kuuluisi heille.

2.4 Henkilökohtainen opiskelusuunnitelma taiteen perusopetuksessa

Taiteen perusopetuksesta kiinnostuneille lapsille ja nuorille voidaan taiteen perusopetuksen yleisen oppimäärän opetussuunnitelman perusteiden (2017) mukaan laatia henkilökohtainen opiskelusuunnitelma.

Erilaisten oppijoiden on mahdollista opiskella tuetusti. Opetus voidaan myös suunnitella ja muokata erityistä tukitoimea tarvitsevalle ryhmälle tai yksilölle. Opiskelusuunnitelmaa, oppimäärää ja opetusmenetelmiä

voidaan lisäksi muokata lapsen tai nuoren tarpeiden mukaisesti.

2.5 Budjetointi ja resursointi

Resursseja tarvitaan lasten ja nuorten taide- ja kulttuuriharrastusten erityisten tukitoimien turvaamiseksi. Sen turvin voidaan esimerkiksi palkata toinen aikuinen kahden opettajan mallin mukaisesti tai järjestää taidekasvatusta pienryhmissä. Tukitoimien kustannukset on otettava huomioon budjetoinnissa, ja kustannuksista on tiedotettava rahoittajille. Lähtökohtana tulee olla, että resurssit tukitarpeisiin sisällytetään perustoimintaan.

Opetus- ja kulttuuriministeriö on vuonna 2024 asettanut taiteen perusopetusta koskevan lainsäädännön ja valtionrahoitusjärjestelmän uudistamista valmistelevan työryhmän, jonka toimikausi jatkuu 30.6.2025 asti. Keskeisenä tavoitteena on uudistaa koulutusmuodon kokonaisuutta siten, että se tukee toiminnan saavutettavuutta ja alueellista saatavuutta, ottaa huomioon toimijakentässä ja yhteiskunnassa tapahtuneet muutokset ja tulevaisuuden haasteet sekä kannustaa uudistuksiin. Ehdotukseen sisältyy myös taiteen perusopetuksen valtionrahoitusjärjestelmän uudistaminen. Toiveena on, että uudistuksen myötä taiteen perusopetuksen toimintaedellytykset ja saavutettavuus paranevat.

Valokuva: Hulki Okan Tabak, Unsplash

3. Avustajat ja tuen tarve

Erityistä tukitoimea tarvitseville lapsille ja nuorille voidaan tällä hetkellä myöntää oikeus tukihenkilöön kahden eri mallin mukaisesti:

1. Perhe voi hakea henkilökohtaista avustajaa hyvinvointialueen kautta. Henkilökohtainen avustaja voi tukea lasta myös harrastuksissa. Henkilökohtainen avustaja on aina tietyn lapsen avustaja, ei kokonaisen lapsiryhmän yleinen avustaja.

2. Lasta avustaa koulunkäyntiavustaja. Koulunkäyntiavustajat ovat kunnan palveluksessa, ja heidän tehtävänä on ohjata ja tukea oppilaita koulupäivän aikana. Kaikki koulunkäyntiavustajat työskentelevät sekä yksittäisten oppilaiden että ryhmien kanssa. Koulunkäyntiavustajia ei palkata harrastustoimintaa tukemaan.

Toisin sanoen: Lapset ja nuoret, jotka käyvät peruskoulua koulunkäyntiavustaja rinnallaan, eivät välttämättä saa tarvitsemaansa tukea taide- ja kulttuuriharrastuksissa. Kyseiset lapset ja nuoret ovat näin ollen melko suuressa vaarassa joutua syrjinnän kohteeksi kotikunnan järjestämässä koulun ulkopuolisessa taide- ja kulttuuritoiminnassa.

Kuinka monesta lapsesta ja nuoresta on kyse? Tilastokeskuksen tietojen mukaan 24 prosenttia peruskoululaisista sai vuonna 2022 tehostettua tai erityistä tukea. Terminologia on peräisin erityisopetuksesta, jossa oppimis- tai muista koulunkäyntiin liittyvistä vaikeuksista kärsivät oppilaat saavat yleistä tukea, tehostettua tukea

tai erityistä tukea. Noin neljännes peruskoulun oppilaista tarvitsee siis tukitoimia. Tällä hetkellä näille lapsille ja nuorille ei yleensä ole tarjolla vastaavia tukipalveluita taide- ja kulttuuriharrastusten puolella.

Kun lapselle haetaan henkilökohtaista avustajaa, käynnistyy laaja selvitysprosessi. Aikaa voi kulua paljonkin, ennen kuin lapsi tai nuori pääsee osallistumaan harrastustoimintaan omien kykyjensä mukaisesti. Silloin tarvitaan mukautettuja ratkaisuja.

Vammaisfoorumin ja Ihmisoikeuskeskuksen vuonna 2018 tekemä kysely osoittaa, että vammaiset lapset ja nuoret ovat yhtä kiinnostuneita vapaa-ajan toiminnasta kuin ikätoverinsa. Osallistumisoikeus ei kuitenkaan toteudu, sillä yhdenvertaisia osallistumismahdollisuuksia tukevia palveluja ei ole.

Tutkimus osoittaa, että erityisesti alle 16-vuotiaat vammaiset lapset kokevat puutteita harrastus- tai vapaa-ajan toimintamahdollisuuksissa. Tästä ikäryhmästä 69 prosenttia kokee pystyvänsä osallistumaan harrastuksiin ja vapaa-ajan toimintaan melko huonosti tai huonosti.

4. Lainsäädäntöä

Lasten ja nuorten yhdenvertainen oikeus mielekkääseen vapaa-aikaan ja oppimiseen heidän omien kykyjensä mukaisesti mainitaan useissa eri laeissa. Tässä keskeisiä kohtia: Suomen perustuslain (1999/731) 16 § koskee sivistyksellisiä oikeuksia. Siinä

todetaan muun muassa, että jokaisen tulee omien kykyjensä mukaan ja erityistarpeet huomioiden saada ”myös muuta kuin perusopetusta ja kehittää itseään”. Perustuslaki ei salli syrjintää millään henkilön kohdistuvalla perusteella, mukaan lukien vammaisuus, sukupuoli ja kieli (6 §).

Kuntien kulttuuritoiminnasta annetun lain (166/1999) mukaan kuntien tehtävänä on edistää kulttuurin ja taiteen yhdenvertaista saatavuutta ja monipuolista käyttöä sekä tarjota mahdollisuuksia monipuoliseen ja tavoitteelliseen taide- ja kulttuurikasvatukseen. Laki edellyttää siis kuntien järjestävän kulttuuripalvelunsa siten, että kaikilla on yhdenvertaiset mahdollisuudet osallistua toimintaan.

Yhdenvertaisuuslain (1325/2014) mukaan yhdenvertaisuutta on eri keinoin edistettävä. Lain mukaan koulutuksen järjestäjän on tehtävä kohtuullisia mukautuksia palveluihinsa siten, että vammaiset henkilöt voivat käyttää olemassa olevia palveluja ja osallistua toimintaan yhdenvertaisesti muiden kanssa (15 §).

Suomi on YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen kautta sitoutunut edistämään lasten oikeutta leikkiin, lepoon, vapaa-aikaan sekä kulttuuri- ja taide-elämään osallistumiseen (31. artikla). YK:n lapsen oikeuksien komitea antoi vuonna 2023 Suomelle sopimuksen täytäntöönpanoa koskevia suosituksia, joiden mukaan valtion tulee toimillaan varmistaa, että urheilu-, virkistys-, vapaa-aika-, kulttuuri- ja taidetoimintaa tarjotaan turvallisesti ja esteettömästi useille erikseen mainituille ryhmille. Näihin kuuluvat mm. vammaiset lapset.

Suomi ratifioi vuonna 2016 YK:n yleissopimuksen vammaisten henkilöiden oikeuksista. Sopimus velvoittaa Suomea järjestämään kulttuuri- ja vapaa-ajan toimintaa siten, että vammaisilla henkilöillä on mahdollisuus osallistua (30. artikla).

Lainsäädäntö on yksiselitteinen: kaikilla lapsilla ja nuorilla on oikeus mielekkääseen vapaa-aikaan. Myös erityistä tukea tarvitsevat lapset ja nuoret tulee saada riittävästi tukea kotikunnan tai julkisesti rahoitettujen toimijoiden järjestämiin taide- ja kulttuuriharrastuksiin.

Tämän katsauksen on tuottanut Kulturum – taidekasvatusfoorumi, jota koordinoivat Sydkustens landskapsförbund r.f. ja KulturÖsterbotten. Kiitämme kaikkien asiantuntijoiden antamasta palautteesta katsauksen valmistelussa.

5. Viiteaineisto sekä kirjallisuusvinkkejä

Lait ja (yleis)sopimukset

- Suomen perustuslaki (1999/731):
www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731
- YK:n lapsen oikeuksien sopimus:
www.unicef.fi/tyomme/lapsen-oikeudet/lapsen-oikeuksien-sopimus/lapsen-oikeuksien-sopimuksen-koko-teksti/
- YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista:
www.ykliitto.fi/sites/ykliitto.fi/files/vammaisten_oikeudet_2016_net.pdf
- Yhdenvertaisuuslaki (1325/2014):
www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141325

- Laki kuntien kulttuuritoiminnasta (166/2019):
www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2019/20190166
- Laki taiteen perusopetuksesta (633/1998):
www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980633

Viranomaiset

- YK:n lapsen oikeuksien komitean – lapsiasiavaltuutetun yleiskommentit – Lapsiasiavaltuutettu:
www.lapsiasia.fi/yleiskommentit
- Taiteen perusopetuksen yleisen oppimäärän opetussuunnitelman perusteet 2017 – Opetushallitus (2017):
www.oph.fi/sites/default/files/documents/186919_taideen_perusopetuksen_yleisen_oppimaaran_opetussuunnitelman_perusteet_2017-1_0.pdf
- Jokaiselle lapselle ja nuorelle mahdollisuus mieleiseen harrastukseen – Valtioneuvosto (2017):
<http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/80110>
- Henkilökohtainen apu – Terveystieteiden tutkimuskeskus ja hyvinvoinnin laitos:
www.thl.fi/julkaisut/kasikirjat/vammaispalvelujen-kasikirja/ajankohdasta/uusi-vammaispalvelulaki/henkilokohtainen-apu
- Uudistuva taiteen perusopetus – Opetus- ja kulttuuriministeriö (2024):
www.okm.fi/uudistuva-taideen-perusopetus
- Yleiskommentti nro 17 (2013) lapsen oikeudesta lepoon, vapaa-aikaan, leikkiin, virkistystoimintaan, kulttuurielämään ja taiteisiin – Lapsiasiavaltuutettu (2014):
www.lapsiasia.fi/documents/25250457/37288006/CRC_C_GC_17_julkaisu.pdf/bf699437-e1c6-3233-a87d-f8cebee2f28a/CRC_C_GC_17_julkaisu.pdf?t=1465381255000

- Seurantaraportti: YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimuksen kansallinen toimintaohjelma (2020–2023) – Sosiaali- ja terveysministeriö (2023):
<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/165118>

Muu viiteaineisto

- ArtsEqual – Taideyliopisto (2021):
<https://www.artsequal.fi/>
- Peruskoulun oppilaista 24 % sai tehostettua tai erityistä tukea vuonna 2022 – Tilastokeskus (2023):
www.stat.fi/julkaisu/cl8lmq0ndqquf0dutte806lj3
- Kaikille avoin harrastustoiminta – Harrastamisen Suomen malli (2023):
www.harrastamisensuomenmalli.fi/wp-content/uploads/2023/11/HSM-Opas-2023-pakattu_3.pdf
- Saavutettava harrastus – Suomen lastenkulttuurikeskusten liitto (2024):
www.saavutettavaharrastus.fi
- Saavutettavuusopas lastenkulttuurikeskuksille ja taiteen perusopetuksen oppilaitoksille – Sata2 (2020):
www.lastenkulttuuri.fi/lastenkulttuuri/saavutettava-lastenkulttuuri/saavutettavuusopas-2/
- ”Äiti on mun avustaja”. Vammaisfoorumin ja Ihmisoikeuskeskuksen kyselyn tuloksia – Vammaisfoorumi (2018):
www.vammaisfoorumi.fi/wp-content/uploads/2019/09/RAPORTTI-Lapset-ja-nuoret.pdf

Tässä katsauksessa Kulturum – taidekasvatusfoorumi antaa tilannekatsauksen erityisiin tukitarpeisiin suomalaisella taide- ja kulttuuriharrastuskentällä vuonna 2024.

